

Olasz Lajos*

MAGYARORSZÁG CSATLAKOZÁSA A HÁROMHATALMI EGYEZMÉNYHEZ

HUNGARY'S ACCESSION TO THE TRIPARTITE PACT

ABSTRACT

On 27th September, 1940, Germany, Italy, and Japan signed the tripartite pact. Hungary announced it immediately that it wanted to join the alliance. The Hungarian Government hoped to keep Germany away from Hungarian internal affairs and prevent Hitler's raising the extreme right to power. On the other hand, the Government wanted to gain support from the Axis powers to get back all the Hungarian territories that had been detached in Trianon. For Berlin, expansion was important in order to gain control over the Balkans. On 20th November, Hungary joined, then in the following days Romania and Slovakia also joined. In order to counterbalance this Pact, Pál Teleki made efforts to improve the relationship with neutral Yugoslavia. With this joining, the Hungarian Government eventually committed itself to the Axis powers. In return, however, it could only strengthen its positions a bit compared to the local extreme right.

1. A magyar csatlakozás eseménytörténete

Szeptember 27-én Németország, Olaszország és Japán képviselői aláírták a háromhatalmi egyezményt. A szerződés célja hivatalosan a „tartós béke” feltételeinek megteremtése volt. A valóságban azonban a három nagyhatalom kijelölte saját érdekerületét, megállapodott, hogy a nemzetközi kérdésekről közös szakbizottságokban rendszeresen egyeztetnek, és minden gazdasági, politikai és katonai támogatást megadnak egymásnak, ha valamelyik aláíró felet olyan állam támadná meg, amely még nem háborús résztvevő. A szerződés nyomán a Szovjetunió bekerített helyzetbe került, ezért a három állam Moszkva megnyugtására leszögezte, hogy a szerződés nem érinti a szovjet kormánnyal fenntartott békés viszonyt.¹

A háromhatalmi egyezmény közvetlen célja a háborúba még be nem kapcsolódott rivális nagyhatalmak távoltartása volt. Adolf Hitler arra számított, hogy a Nagy-Britannia mögött álló Egyesült Államok, nem avatkozik be az európai háborúba, mert ezzel Japán katonai fellépését kockáztatná, és kétfrontos harcra kényszerülne. Az USA támogatása nélkül pedig London könnyebben rávehető lesz az egyezkedésre. A Szovjetunióval kapcsolatban Hitler fontolgatta a szerződésbe való bevonás gondolatát. Ennek az lett volna a feltétele, hogy Moszkva lemondjon

* Dr. PhD Olasz Lajos, főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem JGYPK.

a baltikumi és balkáni törekvéseiről, és a tengelyhatalmak által felkínált térség, az ázsiai brit érdekeltségek, Irán és India irányába terjeszkedjen.²

A szerződés aláírását kísérő ünnepségen a német külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop kijelentette, hogy minden olyan országot, amely egyetért a szövetség céljaival, és támogatni kívánja a tartós béke megteremtését, az aláírók örömmel üdvözölnék, és számítanak együttműködésére. Ribbentrop beszéde arra ösztönözte a berlini magyar követet, Sztójay Dömét, hogy azonnal táviratot küldjön Csáky István külügyminiszternek, és az egyezményhez való mielőbbi csatlakozást sürgesse. Kifejtette, hogy ha Magyarország elsőként jelentkezne a belépésre, végleg elnyerhetné a tengelyhatalmak jóindulatát, biztosíthatná a térség kisállamai közötti vezető helyét, és szerephez juthatna a majdani béketárgyalásokon. Nem fordulhatna elő még egyszer, mint Trianonban, hogy a sorsáról a megkérdezése nélkül döntsének. A nyomaték kedvéért hozzátette, hogy Berlinben el is várják a magyar csatlakozást, holott ez nem diplomáciai értesülés volt, csak a saját véleménye.³

Sztójay az eseményekben visszaigazolva látta saját korábbi kezdeményezését. Amikor szeptember 8-án, a második bécsi döntésért cserébe megfogalmazott német kívánságok mielőbbi teljesítését szorgalmazta, azt is javasolta, hogy Hitler bizalmának elnyerésére Magyarország kezdeményezze örök barátsági szerződés megkötését Németországgal. A csatlakozásban annak a lehetőségét látta, hogy a magyar kormány formálisan is elkötelezze magát Berlin mellett. Meg sem várva az erre vonatkozó budapesti választ, érdeklődött a német külügyminisztériumban, hogy tervezik-e a szerződés más államokkal való bővítését.⁴

Sztójay jelentését megkapva, Csáky rendkívüli minisztertanács összehívását kérte. A külügyminiszter, Sztójajnál óvatosabb álláspontot képviselt. Problémásnak tartotta, hogy az ország önként elkötelezze magát egy olyan egyezmény mellett, amely által esetleg fegyveres konfliktusba keveredhet. Komoly veszélyt látott a Nyugat reakciójában is, hiszen ha az angolszász hatalmak győznek, Magyarország azonos elbírálás alá kerülhet a vesztes tengely-államokkal. Előnynek tekintette viszont, hogy német győzelem esetén a magyar kormány is részt vehet a térségre vonatkozó döntésekben. A csatlakozás semlegesíthette a román és szlovák antirevizíós propagandát és területi aspirációkat. A belpolitikában pedig lehetővé tehetné a nyilasok háttérbe szorítását anélkül, hogy Németország fellépne az érdekében. Teleki Pál miniszterelnök is úgy látta, hogy a formális elköteleződés révén talán könnyebb lenne kivédeni a közvetlen német beavatkozást. Ez ugyan szűkebbre is szabná, de legalább bizonyos mértékben biztosítaná a kormány mozgásterét. Egy „megbízható szövetséges” adminisztrációval szemben Hitlernek nem érdeke, hogy a radikális erőket segítse hatalomra.⁵

Az ülés után Csáky utasította a berlini követet, hogy hivatalosan tájékozódjon, lehet-e csatlakozni az egyezményhez, és ha igen, milyen feltételekkel. A külügyminiszter kerülni akarta azt a kellemetlen helyzetet, ami az antikomintern paktum vagy a német–olasz katonai együttműködési egyezmény aláírását követte, amikor Magyarország előzetes konzultáció nélkül bejelentette csatlakozási szándékát,

holott az antikomintern paktumot a nagyhatalmak csak később kívánták bővíteni, a német–olasz egyezményt pedig kizárólag kétoldalú szerződésnek szánták. Csáky másnap minderről táviratban értesítette Villani Frigyes római magyar követet, és utasította, hogy kérje ki Benito Mussolini tanácsát az ügyben.⁶

Sztójay, a Budapestről érkező rendelkezésnek megfelelően szeptember 28-án felkereste Ernst von Weizsäcker német külügyi államtitkárt, hogy hivatalosan tájékozódjon a belépés lehetőségéről. Weizsäcker közölte vele, hogy a háromhatalmi egyezmény tudomása szerint nem nyílt szerződés, az aláíró felek nem várják más országok csatlakozását. Sztójay ekkor a Deutsche Allgemeine Zeitung cikkére hivatkozott, amelyben Ribbentrop előző napi beszédét idézték. Az államtitkár közölte, hogy a sajtóban pontatlanul jelentek meg az elhangzottak. Ribbentrop más országok esetében a szerződés melletti „állásfoglalásról” beszélt, míg az újság-cikkben a „csatlakozás” szó szerepelt. Weizsäcker megígérte, hogy részletes információt kér a külügyminisztertől a bővítés kérdésében.⁷

A nap folyamán egy másik ügyben is német–magyar diplomáciai egyeztetés kezdődött. Weizsäcker utasította Otto von Erdmannsdorff budapesti német követet, hogy kérje a magyar kormány hozzájárulását a német csapatok átvonulásához, Románia felé. Ion Antonescu román kormányfő már szeptember 7-én kérte Hitlertől, hogy a román haderő újjászervezése és korszerűsítése érdekében küldjenek német erőket Romániába, amit Berlin a kőolajmezők védelme érdekében ugyancsak fontosnak tartott. Hitler szeptember 21-én hozta meg a döntést a német „tan csapatok” Romániába vezényléséről.⁸

Csáky, miután megkapta az átvonulásra vonatkozó kérést, érdeklődött a stockholmi és a helsinki magyar követnél, a Norvégia felé történő svédországi és finnországi német csapatszállításokról, hogy milyen feltételek mellett engedélyezte ezt a svéd és a finn kormány, hogyan szervezték az átvonulást és milyen megállapodást kötöttek az anyagi feltételeket illetően. Teleki bizonyos veszélyeket látott a német csapatátvonulásban. Egy hadban álló ország fegyveres erőinek átengedése komoly kockázatot jelenthetett Magyarország semleges státuszára. A romániai német jelenlét megnehezítette a Dél-Erdéllyel kapcsolatos revíziós törekvések felvetését, a román haderő megerősítése pedig további problémát okozhatott, hiszen a bukaresti kormány Észak-Erdély visszaszerzését tervezte. A német csapatok magyarországi megjelenése biztatást adhatott a hazai szélsőjobboldali erők fellépéséhez is. Teleki vonakodott megadni az engedélyt. A kérdést végül a kormányzó döntötte el, aki Bukovina szovjet elfoglalása miatt szükségesnek tartotta a német csapatok jelenlétét.⁹

Időközben megérkezett a stockholmi és helsinki válasz. Svédországon át kizárólag vasúton vonultak a németek, lőfegyver nélkül, svéd tisztek kíséretével, csak kijelölt helyen tartottak pihenőt és mozgókonyhák segítségével élelmeztek magukat. Finnország esetében az út nagy részét vasúton, egy szakaszt pedig gépkocsin tettek meg a német csapatok. Minden felmerülő költséget Németország fizetett. Mindezek nyomán szeptember 30-án Vörnle János, a külügyminiszter helyettese

közölte a német követtel, hogy a magyar kormány hozzájárulását adja az átvonuláshoz, de a részletek tekintetében további egyeztetést tart szükségesnek.¹⁰

Csáky utasításának megfelelően Villani Rómában Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter hazaérkezését várta, aki Berlinben tárgyalt. Hazatértekor a pályaudvaron sikerült beszélni vele. Amikor Ciano megtudta, hogy Villani a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás ügyében kér kihallgatást Mussolinihez, közölte, a szerződés nem nyílt, nem lehet hozzá csatlakozni. Egyébként Mussolini maga sem támogatta a bővítést. Nem akarta elkötelezni magát más országok törekvéseinek támogatása mellett.¹¹

A magyar kormány ezen a napon kapott hivatalos tájékoztatást Kristoffy József moszkvai magyar követtől a szovjet álláspontról. A szovjet sajtó 3 napos késéssel, szeptember 30-án reagált a háromhatalmi egyezmény megkötésére. A lapok úgy állították be, hogy mindez a Szovjetunió tudtával történt, holott a moszkvai német követség ügyvivője csak az aláírás reggelén közölte ezt Vjacseszlav Molotov kormányfővel, külügyi népbiztossal. Szovjet részről valójában nehezményezték, hogy Németország előzetesen nem egyeztetett velük, hogy az aláírásról csak az utolsó percben értesültek, amikor már nem tehetek észrevételt. Moszkva ebben a szovjet álláspont teljes negligálását látta, ami ellentmondott a Molotov-Ribbentrop paktumnak is, amely szerint a kelet-európai térséget érintő döntéseknél a felek konzultálnak egymással. A brit diplomácia a helyzetet igyekezett arra használni, hogy a szovjet vezetést Berlin ellen hangolja. Sir Stafford Cripps brit követ részletesen kifejtette Molotovnak, milyen veszélyekkel jár a Szovjetunió „bekerítését” jelentő egyezmény. Laurence F. Steinhardt amerikai követ ugyanakkor az Egyesült Államokhoz való közeledés előnyeit ecsetelte.¹²

Október 2-án Vojtech Tuka szlovák miniszterelnök táviratban tájékoztatta Ribbentropot, hogy országa szeretne szorosabban együttműködni a háromhatalmi egyezmény aláíróival. A német külügyminiszter üdvözölte a szlovák szándékot. Mindez arra ösztönözte Sztójajt, hogy másnap ismét érdeklődjön az esetleges magyar csatlakozás ügyében. Ernst Woermann, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője azonban csak megerősítette a korábbi közlést, nem tervezi a szerződés kibővítését. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy Weizsäcker ebben a kérdésben még konzultál Ribbentroppal.¹³

A német félnek elemi érdeke fűződött ahhoz, hogy ne utasítsa el kategorikusan a magyar ajánlközt. A magyar kormány ugyanis bizonyos nehézséget támasztott a német átvonulással kapcsolatban. Október 3-án bővebb tájékoztatást kért a német erők romániai feladatairól. Berlin beavatta a magyar vezetést, hogy a román haderő újraszervezése és kiképzése mellett a kontingens elsődleges feladata a kőolajmezők biztosítása brit szabotázsakciók, vagy esetleg egy szovjet támadás ellen. A magyar fél így is feltételeket szabott. A közutak használatához nem járult hozzá. A MÁV éjszakánként csak 6 vasúti szerelvény áthaladását biztosította. A német katonák nem hagyhatták el a vonatot. Az ellátást a magyar szervek oldották meg, német vasúti személyzet vagy hadtápalakulat működését nem engedélyezték.¹⁴

A csatlakozás elutasítása nyomán Sztójay azt javasolta, hogy a miniszterelnök vagy a külügyminiszter hivatalos nyilatkozatban hangsúlyozza, Budapest egyetért a háromhatalmi egyezmény célkitűzéseivel, és támogatja a tengelyhatalmak „béketörekvéseit”. Ezt annál is inkább megteheti, hiszen a szerződés senki ellen nem irányul, csak az USA távontartását, illetve a Szovjetunió semlegesítését célozza. A Németország felé tett lépések, a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás felvetése és a német csapatok átengedése miatti fokozottabb tengely-elkötelezettség ellensúlyozására, a magyar kormány szorosabbra kívánta fűzni a kapcsolatait Jugoszláviával. Csáky utasította a belgrádi követet, hogy mielőbb tájékozzódjon egy kétoldalú (barátsági) egyezmény megkötésének esélyeiről.¹⁵

Időközben a magyar kormány belpolitikai problémákkal szembesült. Október 4-én Imrédy Béla és 18 képviselőtársa kivált a kormánypartból, és új ellenzéki pártot hozott létre Magyar Megújulás Pártja néven, melynek megalakítását hivatalosan október 21-én jelentették be. Így a parlamenti tapasztalattal nem rendelkező nyilasok és más nemzetiszocialista csoportok mellett egy fajsúlyos szélsőjobb oldali tömörülés jelent meg a színen, amely, ha tömegek nem is álltak mögötte, széleskörű kapcsolatokkal rendelkezett, és a német vezetés is potenciális lehetőséget láthatott benne. Október 7-én bányászsztrájk robban ki, amelyhez néhány hét alatt 36 bányüzem, mintegy 31 200 bányász csatlakozott. A nyilasok kezdettől manipulálták a sztrájkolókat. Abban reménykedtek, hogy az országban eluralkodó zűrzavar és a németek számára fontos szénzállítmányok elakadása Hitlert beavatkozásra készíti, és Németország kierőszakolja majd a szélsőjobb oldali erők hatalomra emelését.¹⁶

Időközben megváltozott a német vezetés álláspontja a háromhatalmi egyezmény bővítését illetően. Hitler politikai és propaganda szempontból egyre előnyösebbnek ítélte egy nagyobb szövetségi rendszer kiépítését. A magyar, majd a szlovák és román ajánlkozás a kisállamok befolyásolásának új eszközét jelentette Berlin számára. A szerződés fokozatos kiterjesztése jól legitimálhatta a növekvő balkáni német jelenlétet, megkönnyíthette a Wehrmacht átvonulását vagy berendezkedését a délkelet-európai államokban. Október 9-én Ribbentrop megbízásából Weizsäcker értesítette Sztójait, hogy Hitler fontolóra veszi a háromhatalmi egyezmény esetleges bővítését. A magyar csatlakozás lebegtetését Berlin felhasználta a napirenden lévő német–magyar ügyek gyors és kedvező elintézésére, hogy a magyar fél a csapatátvonulások, a gazdasági együttműködés vagy más ügyekben ne támasszon újabb nehézségeket.¹⁷

Október 10-én Ribbentrop tájékoztatta Cianot, hogy Németország bővíteni kívánja a háromhatalmi egyezményt. Bár korábban ő maga is ellenezte más államok bevonását, már úgy látja, nem célszerű elutasítani a brit ellenes blokk mellett felsorakozó szövetségeseiket, ezért Berlin lehetővé teszi a magyar csatlakozást. Ciano megemlítette, hogy Mussolininek vannak bizonyos aggályai a bővítést illetően. Ha egy államot felvesznek, a többit sem lehet elutasítani, és az egymás közötti problémáik bizonyos tehertételt jelenthetnek a szövetségnek. A megbe-

szélést követően Ciano utasította a tokiói olasz követet, hogy német kollégájával együtt tájékoztassa a japán kormányt, Olaszország és Németország kész elfogadni a magyar belépési kérelmet, és kérje ki erről Tokió álláspontját. A német és olasz részről egyelőre a magyar csatlakozásról volt szó, más államok bevonása csak elvi lehetőségként került szóba.¹⁸

Október 12-én Ribbentrop magához kérte a berlini magyar követet és közölte vele, hogy a három aláíró hatalom hozzájárult Magyarország felvételéhez. Budapest lehetőséget kap, hogy elsőként csatlakozzon. A szövetség tagjai azonban nem egyenrangúak. A három alapító alkotja a belső kört, a később bekapcsolódó államok viszont már korlátozott beleszólással rendelkeznek, csak az őket közvetlenül érintő döntésekben vehetnek részt. Amikor Sztójay rákérdezett, hogy mindez milyen kötelességgel jár, Ribbentrop azt emelte ki, hogy ha Magyarországot egy jelenleg nem harcoló állam megtámadná, a három nagyhatalom a segítségére sietne, ha pedig a tengelyhatalmakkal szemben lépne fel új ellenfél, akkor a magyar kormánynak is támogatni kellene azokat.¹⁹

Ribbentrop közlése lépéskényszerbe hozta a magyar kormányt. A szándékot megmásítani már nem lehetett. Csáky próbált bizonyos feltételeket megfogalmazni, melyek erősíthették volna az ország pozícióját. Hangsúlyozta, hogy Budapest a béke megteremtése érdekében kötelezi el magát az egyezmény mellett. Fenntartja meglévő revíziós igényeit, és számít a szerződés aláíróinak támogatására ezek megvalósításánál. Segítséget vár tőlük a Szlovákiával és Romániával kialakult konfliktusok rendezésében is. Csáky utasítására Sztójay október 13-án közölte mindezt Ribbentroppal. A német külügyminiszter azonban elutasította, hogy Magyarország a csatlakozás során kikötésekkel éljen. Ribbentrop mindössze annyit ígért, hogy a csatlakozást követően majd kiad egy nyilatkozatot, mely szerint Németország nem zárja ki a még meglévő trianoni határok tárgyalásos úton történő megváltoztatását.²⁰

Az angolszász államokból érkező hírek óvatosságra intették a magyar kormányt. Barcza György londoni magyar követ október 14-én arról tájékoztatta Csákyt, hogy érezhetően hűvösebbé vált a Magyarországgal szembeni brit magatartás. Londonban nehezményezték a magyar sajtó esetenkénti britellenes megnyilatkozásait, és a Nagy-Britanniával szembeni német és olasz katonai sikerek lelkes üdvözlését. A háromhatalmi egyezmény megkötése után, a német várakozásokkal szemben az USA kormánya még határozottabban kiállt Nagy-Britannia mellett. Amerikai politikai körökben érezhetően csökkent a Magyarország iránti rokonszenv is. Washingtoni megítélés szerint a magyar vezetés mind jobban elkötelezi magát a tengelyhatalmak mellett, így arra kell számítani, hogy a békekötéskor Anglia ellenségeivel azonos elbírálásban fogják részesíteni. Az Egyesült Államokban is visszatetszést szült a magyar sajtó hangvétele, még ha sokan tisztában is voltak vele, hogy a magyar kormány Berlin megnyugtatása érdekében kénytelen németbarát propagandát folytatni.²¹

A szlovák és román csatlakozási szándék bejelentése ugyanakkor Teleki szerint komoly külpolitikai pozícióhátránnyal fenyegetett. A fokozódó szélsőjobb-oldali veszély, az erősödő nyilas aktivitás miatt a kormányzó is intézkedéseket sürgetett. Ezek után már nem az volt a kérdés, hogy Magyarország csatlakozik-e a háromhatalmi egyezményhez, hanem, hogy első belépőként szerez-e valamiféle előnyt a későbbi aláírókkal szemben. Csáky utasítására a berlini követ október 15-én közölte Weizsäckerrel, hogy Magyarország kész feltétel nélkül csatlakozni az egyezményhez. Sztójay megemlítette, hogy a magyar kormány szerencsésnek tartaná, ha az aláíráskor készülő jegyzőkönyv külön is kiemelné a szerződés békeszándékát. Weizsäcker ezt feleslegesnek ítélte, mert ez szerepel az egyezmény szövegében is. A magyar követ végül abban állapodott meg német kollégájával, hogy a békeszándékot majd az aláíráskor kiadott magyar nyilatkozatban emelik ki.²²

Berlinben tisztában voltak vele, hogy a magyar csatlakozást további belépések követik, ezért a sorrendnek kezdetben nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Annyit talán mégis, hogy a szlovákiai és romániai német befolyás és katonai jelenlét kellő garanciát jelentett Hitler számára ezen kormányok együttműködésének biztosítására. Magyarország esetében azonban komolyabb szerepet kapott a háromhatalmi egyezményen keresztül megvalósuló kötelezettségvállalás. Magát az aláírást azonban így is csak egyszerű technikai aktusnak tekintették, melyre az eredeti tervek szerint, október 17-én került volna sor.

Ezen a napon Homlok Sándor ezredes, berlini magyar katonai attasé részletes jelentést küldött a csatlakozás várható hatásairól. Hangsúlyozta, hogy a szerződés elsősorban politikai és gazdasági együttműködésre kötelez, katonai következménnyel csak abban az esetben jár, ha a három aláíró egy korábban nem harcoló ország támadná meg, ami jelenleg nem fenyeget. Homlok úgy értékelte, hogy Szlovákiával szemben további revízióra nincs esély, hacsak szovjet befolyás alá nem kerül. Románia esetében sincs lehetőség újabb területek visszacsatolására, mert Németország számára fontos az ország stabilitása. A revízióknak csak Jugoszláviával szemben van realitása. Ha Belgrád is csatlakozni akar a háromhatalmi egyezményhez, talán el lehetne érni, hogy ennek egy területrendezés legyen az előfeltétele. Ha pedig nem lép be, akkor hamarosan német megszállás alá kerülhet. Berlinben a Szovjetunió csatlakozását sem zárják ki, de ha ez elmarad, akkor német–szovjet összecsapás következik. Magyarországnak tehát a Jugoszláviával szembeni tárgyalásos vagy fegyveres revízióra, illetve a Szovjetunióval szemben a Kárpátok védelmére kell felkészülnie.²³

A magyar csatlakozás tervezett időpontját időközben elhalasztották. Előbb a magyar kormány kért néhány napot, de német részről is át akarták gondolni az új csatlakozókkal aláírásra kerülő szöveget, hogy az egyértelműen kifejezze az újonnan belépők korlátozott jogait. Másrészt, a német vezetés szemében bizonyos mértékig felértékelődött az elsőség kérdése. Hitler igyekezett a Nagy-Britannia elleni harc szempontjából meghatározó államokat, Spanyolországot és a Vichy-Franciaországot is bevonni a szövetségbe, és nekik szánta az elsőséget. Október 18-án

Mussolini is olyan üzenetet küldött Berlinbe, hogy Spanyolországot kellene elsőként felvenni. Az olasz diplomácia azt remélte a Rómával jó kapcsolatot tartó spanyolok felvételétől, hogy ez valamelyest kiegyenlíti a német túlsúlyt, amit a Berlin befolyása alatt álló kelet-európai államok belépése jelent.²⁴

Magyarország közben igyekezett a csatkozással járó negatív következményeket minimalizálni. A kormányzó fogadta Owen O'Malley budapesti brit követet, és közölte vele, hogy német felkérés várható a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra, amit nem utasíthat el az ország. Bár Horthy csúsztatott, amikor elhallgatta a korábbi önkéntes magyar ajánlközást, október közepén már valóban nem léphetett vissza a magyar kormány, vagy nem változtatható a Berlin által szabott feltételeken. O'Malley kijelentette, a brit diplomácia számol azzal, hogy a német nyomás miatt Magyarország egyre jobban elkötelezi magát Berlin mellett. Kifejezte azonban a reményt is, hogy Budapest, lehetőségeihez képest fenn kívánja tartani a korábbi kapcsolatait Nagy-Britanniával. Hasonló tartalmú volt Barcza október 23-i jelentése, mely szerint a német csapatszállítások brit részről nem váltottak ki különösebb feltűnést. A svédországi német átvonuláskor diplomáciai tiltakozásra került sor, most csak annyit állapítottak meg, hogy Magyarország mind közelebb kerül a tengelyhatalmakhoz.²⁵

A német befolyással szembeni ellensúlynak szánt magyar–jugoszláv közeledés ügyében Bakách-Besseney György belgrádi követ, jugoszláv politikusokkal folytatott megbeszélései alapján jelentette, hogy a területi vita miatt gyors megegyezéssel nem lehet számolni. Csáky azonban a tárgyalások folytatására utasította, és kilátásba helyezte, hogy Budapest nem ragaszkodik a területekre vonatkozó azonnali megállapodáshoz. A revízió elengedhetetlen, de nem előzetes feltétel a két ország közötti szorosabb együttműködését illetően. Teleki tisztában volt vele, hogy a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás nagymértékben leszűkíti a magyar külpolitika mozgásterét. A Jugoszláviával való megegyezéssel kívánta ezt szélesíteni, hogy fenntartsa a kapcsolatokat a tengely által nem ellenőrzött Európával, hogy nyitva tartsa a „nyugat felé nyíló ablakot”.²⁶

A magyar vezetés úgy érzékelte, hogy az olasz politika távolságtartóbbá, passzívabbá vált Magyarország irányában, és ezzel egyidőben erősödtek az olasz–román kapcsolatok. Október 23-án Horthy Miklós levelet írt Mussolininek, melyben kifejtette, hogy Magyarország mindig is igyekezett jó szövetségese lenni Olaszországnak, a revízió folytatásáról azonban nem mondhat le. A magyar kormány nem akarja keresztezni a tengelyhatalmak balkáni terveit, és nem készül Dél-Erdély visszafoglalására. Miközben a román vezetés teljesen megbízhatatlan, Magyarország kész egyeztetni Rómával bármilyen, a térséget érintő kérdésben.²⁷

Október 23-án Hitler hosszabb megbeszélést folytatott Francisco Francoval a Nagy-Britannia elleni közös katonai fellépésről, a gibraltári brit támaszpont elfoglalásáról, illetve a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásról. Franco azonban igen nagy árat kért, az észak-afrikai francia gyarmatok átadását szabta feltételül. Amikor ebbe Hitler nem egyezett bele, az ország kivérzettségére és a hadsereg

leromlott állapotára hivatkozva kitért a német kérések elől. Másnap a Henri Pétain marsallal folytatott tárgyalásokon újabb csalódás érte Hitlert. A Vichy-Franciaország vezetője szintén kijelentette, hogy a háborús vereség okozta súlyos nehézségek miatt az ország nem vállalkozhat a britek elleni hadviselésre.²⁸

Háromhatalmi Egyezményhez való várható csatlakozásáról a magyar közvélemény először október 26-án a Külügyminisztérium sajtótájékoztatója nyomán értesülhetett. A magyar belépés Németország számára ismét fontosabbá vált. Hitler többször is nehezményezte, október 28-án például Mussolininek panaszkodott, hogy Magyarország naponta csak 6 vasúti szerelvény áthaladását teszi lehetővé. Az átvonulás meggyorsítására a németeknek annál is nagyobb szüksége volt, mert a 28-án Görögország ellen indított olasz támadás hamarosan elakadt, október 31-én pedig brit csapatok érkeztek Krétára, ami egy új balkáni front megnyitásával fenyegetett, és lehetővé tette a román kőolajvidék bombázását. Mindez nagyobb jelentőséget adott a Romániába érkező német erőknek, és felértékelte Magyarország tranzitszerepét is. Az olasz csapatok elleni görög sikerek hatására, november 4-én Hitler elrendelte egy Görögország elleni hadművelet előkészítését. Ehhez újabb német erők átcsoportosítására volt szükség. A magyarok bevonása a háromhatalmi egyezménybe, nagyobb garanciát jelentett a megnövekvő szállítások zökkenőmentességét illetően.²⁹

A magyar csatlakozási jegyzőkönyv formáját, szövegét november 8-án véglegesítették. Ebből egyértelműen kiderült, hogy nem egyenlő felek szerződéséről van szó, Magyarország csak korlátozott jogokkal rendelkezik. Nem kínákozott azonban alternatíva. Nagy-Britanniában, a csehszlovák emigráns kormánnyal való júliusi kapcsolatfelvétel után, a brit kormány november 11-én legitimnek ismerte el az alakuló államtanácsot. A bejelentést Edvard Beneš, a politikai és területi kontinuitás elfogadásaként interpretálta, hogy ez a háború előtti Csehszlovákia rekonstrukcióját jelenti. A magyar követ fellépése nyomán brit részről kijelentették ugyan, hogy a nyilatkozat csak Csehszlovákia szuverenitására vonatkozik, az ország határaival kapcsolatban London nem adott garanciát. Egyben azonban azt is közölték, hogy a térségben 1938 óta lezajló területi változásokat, köztük az első bécsi döntést London nem ismeri el. A brit magatartás azokat az érveket erősítette, hogy Magyarországnak nincs választása, revíziós törekvéseit csak Németország mellé felsorakozva valósíthatja meg.³⁰

Ezekben a napokban Hitler a Szovjetunió szándékait igyekezett kipuhatolni. Csatlakozást kínált Moszkvának is a háromhatalmi egyezményhez, aminek az alapítók utáni első hely biztosításával igyekezett némi rangot adni. A német kormány október 12-i meghívására, Molotov november 12-én érkezett Berlinbe. Hitler nagyra törő stratégiai elképzeléseket vázolt fel, és a világ felosztásában kínált részesedést Molotovnak. A szovjet kormányfő azonban csak országa kelet-európai érdekeltségeiről beszélt, hogy érvényesíteni kívánja befolyását a Baltikumban és a Balkánon, és igényt tart arra, hogy bevonják a török, görög, jugoszláv, magyar vagy lengyel vonatkozásban születő döntésekbe. Egyértelművé vált, hogy a két

nagyhatalom törekvései keresztezik egymást. Hitler számított erre, ezért még a tanácskozás előtt elrendelte, hogy a megbeszélésektől függetlenül folytassák a Szovjetunió elleni katonai felkészülést. A tárgyalások kudarcát látva Sztálin taktikát váltott, és üzenetet küldött Berlinbe, hogy kész a megegyezésre az érdekszférákkal kapcsolatban. A nyilvánvalóan időnyerésre szolgáló lépésre, a német kormány már nem reagált.³¹

A Szovjetunióval való megegyezés meghiúsulása ismét napirendre tűzte a magyar csatlakozást. Erre utalt Csáky, amikor november 13-án, a külügyi költségvetés tárgyalása során kijelentette, hogy Magyarország hamarosan szorosabbra fűzi kapcsolatait a tengellyel, hogy a béketárgyalások idején primus inter pares szerepet kapjon a régió államai között.³²

A Görögországban kialakult helyzet, az olasz katonai vereség és a megjelenő brit erők miatt a német vezetés számára hirtelen fontossá vált Jugoszlávia bevonása is a háromhatalmi egyezménybe. Belgrád azonban egyelőre távolságtartó volt, és inkább csak jugoszláv–olasz megállapodást szorgalmazott a vitás kérdések rendezésére. November közepén intenzívebbé váltak a magyar–jugoszláv megbeszélések. A kormányzó fogadta a budapesti jugoszláv követet és kijelentette előtte, hogy Magyarország sosem veszélyeztetné túlzott követelésekkel Jugoszlávia stabilitását, és nem támogatná idegen hatalmak fellépését egy baráti országgal szemben. Ugyanekkor Csáky az Avala jugoszláv hírügynökségnek adott interjújában a magyar külpolitikai mozgástér megőrzése szempontjából meghatározó fontosságúnak nevezte a Jugoszláviával való baráti kapcsolatot. A két ország közeledését kezdetben Hitler is jó lehetőségnek találta, hogy a háromhatalmi egyezményhez csatlakozó Magyarország közelebb hozhatja Jugoszláviát a tengelyhez. Később azonban már úgy látta, hogy a két ország együttműködése éppen a tengelyhatalmakkal szembeni önállóságukat erősíti.³³

November 18-án Hitler, a Cianoval folytatott megbeszélésén ismét kitért a magyarországi átvonulás problémáira. Elégedetlen volt az átcsoportosítás elhúzódnása miatt, és kérte az olasz külügyminisztert, hogy Róma vesse latba a befolyását a magyar kormánynál a szállítások felgyorsítására. Egyúttal kijelentette, hogy Berlinnek egyelőre alakoskodnia kell a magyarok előtt, mert szüksége van a vasújtukra, de eljön majd az idő, amikor nyíltan felléphet velük szemben. Két nappal később, a Mussolininek írt levelében, a Balkánon kialakult fenyegető helyzet miatt tervezett további katonai átcsoportosításokkal kapcsolatban ismét megerősítette, hogy jelenleg kulcsfontosságú Budapest beleegyezése az újabb német vonulásokba.³⁴

November 20-án Bécsben a magyar kormány aláírta a csatlakozást a háromhatalmi egyezményhez. A mindössze három rövid cikkelyből álló jegyzőkönyv annyit tartalmazott, hogy Magyarország csatlakozik a szerződéshez, és ha az alapító hatalmak által létrehozott szakbizottságok magyar vonatkozású ügyeket tárgyalnak, a megbeszélésekbe Budapest képviselőit is be kell vonni. Az aláírt formula is kifejezte Magyarország másodlagos szerepét. Miközben kötelezettséget

vállalt, hogy minden támogatást megad a szerződés tagjainak, ha azokat egy, még nem harcoló állam megtámadná, az általános ügyeket tárgyaló bizottságokba nem kapott automatikus meghívást, csak ha maga is közvetlenül érintett volt.³⁵

A jegyzőkönyvet a három alapító részéről a három külügyminiszter, Ribbentrop, Ciano és Kuruszu Szaburó írta alá, Magyarország képviselőjében pedig Csáky látta el kézjegyével. Az eseményen jelen volt Hitler és Teleki is. Az aláírást követően Csáky rövid nyilatkozatot olvasott fel magyar és német nyelven, melyben a magyar kormány kijelentette, hogy egy olyan paktumhoz csatlakozott, amely Európa békéjét kívánja biztosítani. Ribbentrop, beszédében mindössze annyit mondott, hogy a belépéssel Magyarország szolidaritást vállalt a szerződés közös célkitűzéseivel. A német külügyminiszter, korábbi ígérete ellenére nem tért ki arra, hogy Németország elfogadná a trianoni határok békés megváltoztatását. Bejelentette viszont, hogy az egyezményhez újabb csatlakozások várhatók. November 23-án Románia, 24-én pedig Szlovákia is belépett a tagok sorába.³⁶

Az aláírást követően a német és magyar vezetők közötti megbeszélésen Teleki kérdésére Ribbentrop megerősítette, Magyarország kötelezettsége abból áll, hogy ha egy új hatalom lép háborúba Németország ellen, akkor Budapest köteles szolidáris magatartást tanúsítani, de ennek formáját maga választhatja meg. Hitler megköszönte Telekinek, hogy Magyarország elfogadta a második bécsi döntést, mert e nélkül Romániában teljes zűrzavar keletkezhetett volna, ami utat nyithatott volna a szovjet behatolásnak. A látszólag udvarias megjegyzés mögött a Dél-Erdélyre vonatkozó magyar revíziós igények miatti német rosszallás állt, amit a német vezetők a szovjet veszély felnagyításával is igyekeztek háttérbe szorítani. Hitler felvetette az észak-erdélyi románellenes atrocitások kérdését. A magyar vezetők kivizsgálást ígértek, cserébe viszont Antonescu magyarellenés, és a bécsi döntést vitató kijelentéseinek visszafogását kérték, amire viszont Ribbentrop tett ígéretet.³⁷

2. Az aláírást követő nemzetközi és hazai reakciók

A háromhatalmi egyezményhez történő magyar csatlakozás nem váltott ki komolyabb nemzetközi reakciókat. Az olasz diplomácia, és maga Ciano sem tulajdonított különösebb jelentőséget a magyar, és az azt követő román és szlovák belépésnek. Úgy vélekedett, hogy olyan államok sorakoztak fel az egyezmény mellé, amelyek egyébként is Németország vazallusai, de legalábbis Berlin befolyása alatt állnak.³⁸

Az aláírást követően O'Malley azt jelentette Londonba, hogy Budapest csatlakozása nem érinti a magyar–brit diplomáciai kapcsolatokat, erre vonatkozó kötelezettséget nem tartalmaz az egyezmény. A követ kiemelte, hogy a magyar kormány a korábbi viszony fenntartására törekszik. A Barczától érkező hírek szerint, a brit kormány körében nem keltett komolyabb visszhangot a magyar csatlakozás. Románia néhány hónappal korábbi átállása sokkal nagyobb felháborodást okozott. London különösebb érzelmnyilvánítás nélkül vette tudomásul, hogy Magyaror-

szág az ellenséggel együttműködő semleges pozíciójából egyre közelebb kerül az ellenség táborához. Anthony Eden külügyminiszter kijelentette Barczának, várható volt, hogy Németország minden eszközzel igyekszik magához kötni Magyarországot, és Budapestnek nem lesz ereje ellenállni a revízió csábításának. London pozitívan értékelte, hogy a magyar kormány ragaszkodik a jó kapcsolatok fenntartásához, és kedvezőbb körülményeket biztosít a brit diplomaták számára, mint a korábbi szövetséges Románia.³⁹

Az aláírás után Londonban feloszlatta magát az Angol–Magyar Társaság. Ez azonban nem a kormány kérésére történt. William Strang külügyi államtitkár ezzel kapcsolatban a társaság titkárának írt levelében kijelentette, hogy Nagy-Britannia nem tervezi a diplomáciai viszony megszakítását. Nincs jele, hogy a magyar közvélemény vagy a hatóságok magatartása britellenessé vált volna. A magyar kormány változatlanul teljesíti vállalt kötelezettségeit. Mindezt a brit kormány úgy értelmezi, hogy a csatlakozás, és az azt kísérő propaganda ellenére, Budapest nem kívánja felégetni a Nyugat felé vezető hidakat.⁴⁰

A brit sajtó, a kormány szándékának megfelelően visszafogott hangnemben írt a magyar belépésről. A lapok általában úgy értékelték a helyzetet, hogy a geopolitikai meghatározottság és a Budapestre nehezedő német nyomás vezetett oda, hogy Magyarország fokozatosan feladja a függetlenségét. A Daily Mail szerint a magyar kormány, ahogyan 1914-ben is, most is a rossz oldalra állt. Ezzel egy platformra került a Nagy-Britanniával szembe forduló Romániával. Daily Telegraph úgy értékelte, hogy nincs valódi jelentősége a magyar döntésnek, mert az erőforrásokat már korábban is Berlin rendelkezésére bocsátották, és átengedték a német csapatokat. Több lap, köztük a Manchester Guardian felvetette, hogy a külpolitika német alárendelésével az önálló belpolitikát sem tudja majd sokáig fenntartani az ország. A lapok egy része kritikával illette a brit külpolitikát. A Times szerint, Magyarország azért kényszerült a behódolásra, mert a német hatalmi terjeszkedést semmilyen más hatás nem ellensúlyozta a régióban. Nagy-Britannia feladata lett volna, hogy alternatívát kínáljon az ott élő népeknek. A brit külpolitika tétlenségét, hibáit hangsúlyozta a Daily Herald és a Daily Mirror is. A Manchester Guardian még azt is felvetette, hogy mielőbb szükség volna a brit diplomáciai szolgálat átalakítására, az átfogó fiatalításra, a kapcsolatok építése során pedig a partnerek gondolkodásmódjának alaposabb megismerésére.⁴¹

A semleges államok sajtója, köztük a Neue Züricher Zeitung külön kommentár nélkül a brit lapvéleményeket idézte. Legélesebben a török sajtó bírálta Magyarországot, majd Románia csatlakozását, mert az fokozta a német erőfölényt a Balkán térségében, és biztonsági kockázatot jelentett Törökországra nézve. Ankara magatartása azonban igen visszafogott volt, a budapesti török követ elnézést kért kormánya nevében az újságok hangvétele miatt.⁴²

Az Egyesült Államokból kellemetlenebb hírek érkeztek. Pelényi János washingtoni követ jelentése szerint a csatlakozás miatt megváltozott a Magyarország iránti közhangulat. Az USA politikai körei és közvéleménye erősen tengelyellenes beáll-

lítótságu volt, és az aláírással a magyarok elvesztették a korábban tapasztalt szimpátiát. Hivatalos kifogást nem emelt az amerikai kormány, de a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője egyértelműen érzékeltette országa rosszállását a Pelényivel folytatott beszélgetése során.⁴³

A csatlakozást követően Horthy kormányzó hosszabb beszélgetést folytatott John F. Montgomery budapesti amerikai követtel. Úgy állította be előtte, hogy a magyar belépéshez Berlin ragaszkodott. A magyar kormány végig attól tartott, hogy az aláírás után német részről valamilyen súlyos kéréssel állnak elő, fegyveres fellépést vagy katonai bázisok átadását kérik, amire Magyarország nem lett volna hajlandó. Ilyenre azonban nem került sor, sőt Ribbentrop megerősítette, hogy az egyezmény senkivel szemben nem kötelez hadba lépére. A kormányzó a legnagyobb pozitívumnak azt nevezte, hogy a szerződés aláírása után a kormány végre határozottabban fel tud lépni a hazai szélsőjobboldal ellen.⁴⁴

November 23-án a TASZSZ szovjet hírügynökség hivatalosan cáfolta azokat a külföldi lapértesüléseket, hogy a háromhatalmi egyezményhez való magyar csatlakozás a Szovjetunió tudtával és egyetértésével történt. Ez az elhatárolódás nem annyira Magyarországnak, mint a csatlakozás előtt álló Bulgáriának szóló burkolt üzenet volt, hogy így tartsák távol Szófiát a belépéstől. Csáky utasítására a moszkvai magyar követ kihallgatást kért Andrej Visinszkij külügyi helyettes-népbiztostól. Közölte vele, hogy a csatlakozás csak a magyar békeszándékot kívánta alátámasztani. Emlékeztetett rá, hogy Csáky külügyminiszter több nyilatkozatában is világosan leszögezte, hogy a magyar kormány tisztában van a Szovjetunió gazdasági és politikai súlyával, és tiszteletben tartja azt. Kristóffy megkérdezte, hogy a TASZSZ közleménye a szovjet kormány nemtetszését tükrözi-e. Visinszkij azonban kijelentette, hogy a sajtóközlemény csak a Hamburger Fremdenblatt hasábjain megjelent téves kijelentést kívánta helyreigazítani. Moszkva nem nyilvánított véleményt a magyar csatlakozással kapcsolatban.⁴⁵

A külföldi reakciónál élesebb kritikát kapott a kormány, a hazai ellenzék részéről. November 27-én, a képviselőház külügyi bizottságának ülésén a szerződéssel kapcsolatban Csáky azt emelte ki, hogy ellenséges támadás esetén Magyarország számíthat a nagyhatalmak segítségére, miközben neki csak annyi kötelezettsége van, hogy szolidaritást tanúsítson, ha új állam lépne hadba az aláíró hatalmakkal szemben. Ezt Ribbentrop kijelentésére alapozta a magyar külügyminiszter, szöveg szerint azonban ez így nem szerepel az egyezményben. Csáky elismerte, hogy a csatlakozás bizonyos mértékben korlátozza ugyan a kormány cselekvési szabadságát, cserébe viszont a háború utáni rendezés során Magyarország részt vehet a döntésekben. A háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozás mellett Csáky megemlítette a Jugoszláviával való kapcsolatok szorosabbra fűzését is, amivel jelezni kívánta, hogy a magyar külpolitika mindent elkövet az egyensúly fenntartása érdekében.⁴⁶

Az ülésen az ellenzék részéről Rassay Károly, Eckhardt Tibor, Bajcsy-Zsinszky Endre és Peyér Károly élesen bírálta a kormány döntését. Eckhardt kije-

lentette, hogy Magyarország ezzel elkötelezte magát az egyik háborús fél mellett, amelynek győzelme még koránt sem biztos. Egy kisállamnak nem szabad nagyhatalmi játszmákba bonyolódnia, inkább a már elért eredmények megtartására kellene koncentrálnia. Az egyezmény keretében egyébként is csak másodrangú szerepet kapott az ország, a fontos kérdésekben nincs „szavazati joga”, csupán saját ügyeiben nyilváníthat véleményt. Bajcsy-Zsilinszky jegyzőkönyvbe kívánta vetetni az ellenzék tiltakozását, és javasolta, hogy az országgyűlés ne ratifikálja az egyezményt. Ezt a képviselőház plenáris ülésén is megismételte, de nem kapott többséget. A képviselőházban csak a szélsőjobb támogatta a csatlakozást. Imrédy kijelentette, hogy a kormánynak már régen lépéseket kellett volna tennie a Németországgal való kapcsolatok szorosabbra fűzésére. Szöllösi Jenő a Nyilaskeresztes Párt részéről szintén üdvözölte a csatlakozást, és közölte, hogy ha Teleki ezt az utat követi, a nyilas párt nem támadja a kormány külpolitikáját.⁴⁷

Teleki nem kívánt vitába bocsátkozni a várható ellenzéki kritikákkal, ezért nem ment el az ülésre. Később Eckhardtnak azzal indokolta a lépést, hogy a kormány kényszerhelyzetben volt a második bécsi döntés miatt, a tengelyhatalmak fokozódó érdeklődését az Antonescu vezette Románia iránt, illetve a hazai szélsőjobb-oldal aktivitását mindenképpen ellensúlyoznia kellett. Ugyanakkor Nagy-Britannia részéről semmilyen reményt keltő gesztus nem érkezett, sőt London elkötelezte magát Beneš Csehszlovákiája mellett. Ilyen körülmények között a magyar kormány nem tehetett mást, minthogy felsorakozott a háromhatalmi egyezmény mögé.⁴⁸

November 28-án Csáky, a felsőház külügyi bizottságát tájékoztatta a magyar csatlakozás körülményeiről. Kiemelte, hogy a jelenlegi helyzetben teljesen független külpolitikát nem lehet folytatni. Bár az egyezmény kötelezettségeket ró a kormánynya, egyúttal lehetővé teszi a belpolitika külső befolyástól mentes alakítását, és biztosítja az ország helyét a majdani béketárgyalásokon. A felszólalók közül Ottlik György elfogadta a kormány érveit, Bethlen István, Szüllő Géza, Prónay György viszont kritizálta a lépést. Bethlen szerint sem komoly szükség nem volt a csatlakozásra, sem jelentősebb ellenszolgáltatást nem kapott érte az ország. A szomszédok, akikkel területi viták vannak, szintén beléptek, így velük szemben semmilyen előnyre nem lehet számítani. Az ország egy világhatalmi célokkal létrehozott szövetség tagja lett, és ezzel közelebb került a háborúhoz. A nagyhatalmak harcában pedig egy kisállam csak vesztes lehet. Kánya Kálmán, volt külügyminiszter a csatlakozás hírére úgy reagált, hogy Magyarországnak sikerült feljutnia – egy süllyedő hajóra.⁴⁹

A tiltakozás sajátos formáját jelentette, hogy a csatlakozás nyomán Pelényi János lemondott Washingtoni követi megbízatásáról, de az Egyesült Államokban maradt. A miniszterelnöknek küldött november 28-i levelében döntését azzal indokolta, hogy az amerikai kormány ugyan bizonyos megértést tanúsít Magyarország kényszerhelyzete miatt, de a csatlakozás után Washingtonban úgy tekintik, hogy Budapest szembe került az Egyesült Államok hivatalos politikájával. Az amerikai közvélemény álláspontja pedig még ennél is elutasítóbb a tengelybarát államok-

kal szemben. Mindezek után Pelényi úgy gondolta, hogy magánemberként inkább meg tudja őrizni a kapcsolatait, és hitelesebben tudja közvetíteni a hazai nyugatbarát körök véleményét és Teleki bizalmas szándékait.⁵⁰

A kormány a különböző hivatalos megnyilatkozásokban a csatlakozás pozitívumait igyekezett kiemelni. Teleki a kormánypárt munkavacsoráján elsősorban azt hangsúlyozta, hogy Magyarország olyan megállapodást kötött, amely közelebb viszi a revíziós céljai megvalósításához, és bár ezért cserébe bizonyos kötelezettségeket kellett vállalnia, de függetlenségét nem adta fel. Csáky a magyar külképviseletekhez intézett körtáviratában pedig a legfontosabb eredménynek azt nevezte, hogy a háború utáni újrendezés során (szemben 1918-al) ezúttal hangot kap majd Magyarország álláspontja is.⁵¹

3. A mozgástér további szűkülése

A háromhatalmi egyezményhez való csatlakozással a magyar kormány még koránt sem érezhette magát biztonságban Németország részéről. Hitler, Antonescut tekintette első számú szövetségeseinek, amiben az olajigény mellett, a nemzetiszocialista berendezkedés romániai kiépítése is szerepet játszott. A németek egyre újabb követelésekkel léptek fel Magyarország felé. Néhány nappal az egyezmény aláírása után Berlin egy, a sajtó és propaganda együttműködésről szóló titkos záradék csatolását javasolta. A magyar tömegtájékoztató ezzel a tengelyhatalmak érdekeinek szolgálatába állt volna, a budapesti német és a berlini magyar követség között koordináló állandó bizottság felügyelete mellett. A kezdeményezést Teleki elutasította. Sztójay Berlinből azt jelentette, hogy a gazdasági kapcsolatokért felelős Ritter nagykövet szemrehányást tett a Nagy-Britanniába irányuló magyar szállítmányok, illetve általában az angolbarát politika miatt, és azzal vádolta Budapestet, hogy nem őszinte a tengely iránti elkötelezettsége. November 23-án a német propagandaminiszter, Joseph Goebbels azt jegyezte fel a naplójában, hogy a magyar politikai vezetés ásatag feudális szellemiségű, és egyértelműen németellenes, beleértve Horthy Miklós kormányzót is. El kell majd tűnniük az ország éléről és átadni a helyüket az új idők szavát jobban megértő radikálisabb erőknek.⁵²

A magyar kormány kül- és belpolitikai mozgástere 1940 őszén fokozatosan beszűkült. A nyugat-európai német győzelem kikapcsolta a demokratikus nagyhatalmakat a térségből. Németország a második bécsi döntés nyomán egyre több követelést támasztott Magyarország felé. A Berlin közvetlen befolyása alatt álló szlovák és román kormány továbbra is igényt formált a revízió során visszacsatolt területekre. Aktívabbá vált a hazai szélsőjobboldal, ami már komoly fenyegetést jelentett a fennálló alkotmányos parlamenti berendezkedésre. Ebben a helyzetben a tengelyhatalmakhoz való szervezeti csatlakozást a magyar vezetés az „előremenekülés” egyik lehetőségének tekintette. A Németország melletti fokozottabb elköteleződés hátrányos következményeit a kormány vállalhatónak látta a háborús részvétel elkerülése, a szomszéd államokkal szembeni lépéselőny és a béketár-

gyalásokon való jelenlét lehetőségének biztosítása, illetve a hazai szélsőjobboldal kézbentartása érdekében. Időközben Németország is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított a szövetségi rendszer kiépítésének, a kelet-európai kisállamok csatlakozásának, ami elől Magyarország sem térhetett volna ki. A háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás végül nem váltotta be a magyar kormány várakozásait, csak tovább szűkítette politikai mozgásterét.

JEGYZETEK

1. Halmosy Dénes (1983): Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. 500–503. old.; Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950. (1974.) Hrsg. von Hill, Leonidas E. Propyläen Verlag. Frankfurt – Berlin – Wien. 212–218. old.
2. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. V. köt. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. (1982). Összeállította: Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula – Fejes Judit. Akadémiai Kiadó. Budapest. 650–652. old.
3. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. (1968). Összeállították, és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth Kiadó. Budapest. 534–535. old.
4. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 63. Külügyminisztérium (KÜM) Pol. 473. Szent-Iványi ir. 395–397. old.; Réti György (1998): Budapest – Róma, Berlin árnyékában. Magyar-olasz diplomáciai kapcsolatok 1932–1940. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 259. old.
5. Dombrády Lóránd (2012): A legfelsőbb hadúr és hadserege. Kairosz Kiadó. Budapest. 221–222. old.; Macartney, Carlyle A. (1957): October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Vol. I. Edinburgh University Press. Edinburgh. 401. old.
6. MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi ir. 397–398. old.; Réti 1998, 263. old.
7. A Wilhelmstrasse... 1968, 534–535. old.; Diplomáciai iratok... 1982, 634–635. old.
8. Hillgruber, Andreas (1965): Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch–rumänischen Beziehungen 1938–1944. Steiner Verlag. Wiesbaden. 96–98. old.; Erdeős László (2007): A magyar honvédelem egy negyedszázada (1919–1944) I. köt. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő – Gödöllő. 353. old.
9. Horthy Miklós (2011): Emlékirataim. Európa Kiadó. Budapest. 244–245. old.; Czettler Antal (2008): Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941. Kairosz Kiadó. Budapest. 180. old.
10. Diplomáciai iratok... 1982, 629., 631. old.
11. Réti 1998, 263.
12. A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941. (1992). A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Peter Pastor. Az előszót írta: Juhász

- Gyula. Századvég – Atlanti Kiadó. Budapest. 265–268.; Gorodetsky, Gabriel (1984): Stafford Cripps' Mission to Moscow 1940–1942. Cambridge University Press. Cambridge. 75–78. old.
13. Macartney 1957, 440–441. old.
 14. Czettler 2008, 181. old.
 15. Diplomáciai iratok... 1982, 634–637.
 16. Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Osiris Kiadó. Budapest. 478. old.
 17. MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi ir. I. 399. old.; Hillgruber 1965. 113. old.
 18. Ciano gróf naplója 1939–1943. (1999). Szerk. Eszes Máté. Ármádia Kiadó. Budapest. 252. old.; Réti 1998, 264.
 19. MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi ir. 399. old.; Macartney 1957, 411–412. old.
 20. Ullein-Reviczky Antal (1993): Német háború – orosz béke. Magyarország drámája. Európa – História. Budapest. 66. old.; Czettler 2008, 189. old.
 21. Diplomáciai iratok... 1982, 665–666. old.
 22. Horthy Miklós titkos iratai. (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós – Szücs László. Kossuth Kiadó. Budapest. 260–265. old.; A Wilhelmstrasse... 1968, 542. old.; Czettler 2008, 191. old.
 23. Szegedy-Maszák Aladár (1996): Az ember összel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból. I. köt. Európa – História. Budapest. 341. old.
 24. Corvaja, Santi (2001): Hitler és Mussolini. A titkos találkozók. Alexandra Kiadó. Pécs. 192. old.
 25. Szegedy-Maszák 1996, 335. old.; Barker, Elisebeth (1976): British Policy in South-East Europe in the Second World War. Macmillan Press. London. 66. old.
 26. MNL OL K 64. KÜM Pol. res. 1940-16-754.; Macartney 1957, 446. old.
 27. Réti 1998, 268. old.
 28. Schmidt, Paul (1953): Statist auf diplomatischer Bühne 1923–1945. Erlebnisse des Chefdolmetschers im Auswärtigen Amt mit den Staatsmännern Europas. Athenäum Verlag. Bonn. 515–516. old.; Die Weizsäcker-Papiere... 1974, 220–222. old.
 29. Greiner, Helmuth (1951): Die oberste Wermachtführung 1939–1943. Limes Verlag. Wiesbaden. 188. old.; Czettler 2008, 193. old.
 30. Diplomáciai iratok... 1982, 784–785.; Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő – Gödöllő. 287–288. old.
 31. Weinberg, Gerhard L. (2005): A World at Arms. A Global History of World War II. Cambridge University Press. Cambridge. 189–202. old.; Bloch, Michael (1994): Ribbentrop. Bantam Press. London. 316. old.
 32. MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi ir. 400–401.; Czettler 2008, 193. old.
 33. Ciano naplója... 1999, 261. old.
 34. Hillgruber 1965, 112–113. old.; Réti 1998, 270. old.

35. Halmosy 1983, 500–503. old.
36. Macartney 1957, 441–442. old.
37. A Wilhelmstrasse... 1968, 549–552. old.
38. Ciano naplója... 1999, 262. old.
39. MNL OL K 63. KÜM Pol. 1940-2/7-6943.; Barcza György (1994): Diplomata emlékeim 1911–1945. I. köt. Európa – História. Budapest. 478. old.
40. Baker 1976, 67. old.
41. MNL OL K 63. KÜM Pol. 1940-2/7-6574.
42. Saly Dezső (1945): Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944. Anonymus Kiadó. Budapest. 278–279. old.; Diplomáciai iratok... 1982, 747. old.
43. MNL OL K 63. KÜM Pol. 1940-10/7-6003., 1940-10/7-6702., 1940-10/7-6974.; Montgomery, John Flournoy (2004): Magyarország, a vonakodó csatlós. Zrínyi Kiadó. Budapest. 167–168. old.
44. Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941. (2002). Kiadja: Frank Tibor. Corvina Kiadó. Budapest. 309–310. old.
45. A moszkvai magyar követség... 1992, 277–278. old.; Baker 1976, 66. old.
46. Diplomáciai iratok... 1982, 752–758. old.
47. Ullein-Reviczky 1993, 64–65. old.; Roosevelt követe... 2002, 311–313. old.
48. Eckhardt Tibor (2008): Visszaemlékezések 1941–1943. Szerk. Kádár Lynn Katalin. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 104–105. old.; Gulyás 2008, 288. old.
49. Romsics Ignác (1999): Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris Kiadó. Budapest. 407–409. old.; Czettler 2008, 197–198. old.; Macartney 1957, 444–445. old.
50. MNL OL K 63. KÜM Pol. 1940-10/7-6702, 1940-2/7-6973., 1940-10/7-6974.
51. Diplomáciai iratok... 1982, 739–740. old.; Macartney 1957, 443. old.
52. Goebbels, Joseph (1987): Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente. Hrsg. von Frölich, Elke. Bd. I. Saur Verlag. München. 406–407. old.; Ullein-Reviczky 1993, 67–68. old.; Hillgruber 1965, 114. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941. (1992). A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Peter Pastor. Az előszót írta: Juhász Gyula. Századvég – Atlanti Kiadó. Budapest.
- A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. (1968). Összeállították, és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Osiris Kiadó. Budapest.
- Barcza György (1994): Diplomata emlékeim 1911–1945. I. köt. Európa – História. Budapest.

- Barker, Elisebeth (1976): *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. Macmillan Press. London.
- Bloch, Michael (1994): *Ribbentrop*. Bantam Press. London.
- Ciano gróf naplója 1939–1943. (1999). Szerk. Eszes Máté. Ármádia Kiadó. Budapest.
- Corvaja, Santi (2001): *Hitler és Mussolini. A titkos találkozók*. Alexandra Kiadó. Pécs.
- Czettler Antal (2008): *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941*. Kairosz Kiadó. Budapest.
- Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950. (1974.) Hrsg. von Hill, Leonidas E. Propyläen Verlag. Frankfurt – Berlin – Wien.
- Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. V. köt. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. (1982). Összeállította: Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula – Fejes Judit. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Dombrády Lóránd (2012): *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Kairosz Kiadó. Budapest.
- Eckhardt Tibor (2008): *Visszaemlékezések 1941–1943*. Szerk. Kádár Lynn Katalin. L’Harmattan Kiadó. Budapest.
- Erdeős László (2007): *A magyar honvédelem egy negyedszázada (1919–1944) I. köt.* Attraktor Kiadó.
- Goebbels, Joseph (1987): *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente*. Hrsg. von Frölich, Elke. Bd. I. Saur Verlag. München.
- Gorodetsky, Gabriel (1984): *Stafford Cripps’ Mission to Moscow 1940–1942*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Greiner, Helmuth (1951): *Die oberste Wermachtführung 1939–1943*. Limes Verlag. Wiesbaden.
- Gulyás László (2008): *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő – Gödöllő.
- Halmosy Dénes (1983): *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest.
- Hillgruber, Andreas (1965): *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938–1944*. Steiner Verlag. Wiesbaden.
- Horthy Miklós (2011): *Emlékirataim*. Európa Kiadó. Budapest.
- Horthy Miklós titkos iratai. (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Macartney, Carlyle A. (1957): *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. Vol. I. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 63. Külügyminisztérium Politikai ir.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 64. Külügyminisztérium Politikai rezervált ir
- Montgomery, John Flournoy (2004): *Magyarország, a vonakodó csatlós*. Zrínyi Kiadó. Budapest.

- Réti György (1998): Budapest – Róma, Berlin árnyékában. Magyar-olasz diplomáciai kapcsolatok 1932–1940. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Romsics Ignác (1999): Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris Kiadó. Budapest.
- Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941. (2002). Kiadja: Frank Tibor. Corvina Kiadó. Budapest.
- Saly Dezső (1945): Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944. Anonymus Kiadó. Budapest.
- Schmidt, Paul (1953): Statist auf diplomatischer Bühne 1923–1945. Erlebnisse des Chef-dolmetschers im Auswärtigen Amt mit den Staatsmännern Europas. Athenäum Verlag. Bonn.
- Szegedy-Maszák Aladár (1996): Az ember ősszel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból. I. köt. Európa – História. Budapest.
- Ullein-Reviczky Antal (1993): Német háború – orosz béke. Magyarország drámája. Európa – História. Budapest.
- Weinberg, Gerhard L. (2005): A World at Arms. A Global History of World War II. Cambridge University Press. Cambridge.